

Dr J. Chocholakiewicz - Instytut Archeologii UJ w Krakowie współ autor prac poświęconych kulturze wielbarskiej w obszarze podkarpackim w starożytności i w średnio-wiekowej kulturze wielbarskiej.

W obszarze badań obszarów pod T. Farnasz - dr L. Tyliński - Instytut Archeologii UJ w Krakowie autor prac poświęconych kulturze wielbarskiej i kultury w okresie przesuwania się ludności w kierunku południowym - północnym - południowo-wschodnim i wschodnim - południowo-wschodnim i wschodnim. Tyliński jest współautorem prac poświęconych kulturze wielbarskiej i kulturze w okresie przesuwania się ludności w kierunku południowym - północnym - południowo-wschodnim i wschodnim - południowo-wschodnim i wschodnim. Tyliński jest współautorem prac poświęconych kulturze wielbarskiej i kulturze w okresie przesuwania się ludności w kierunku południowym - północnym - południowo-wschodnim i wschodnim - południowo-wschodnim i wschodnim. Tyliński jest współautorem prac poświęconych kulturze wielbarskiej i kulturze w okresie przesuwania się ludności w kierunku południowym - północnym - południowo-wschodnim i wschodnim - południowo-wschodnim i wschodnim.

Dr A. Wierczyński - Instytut Archeologii UJ w Krakowie współ autor prac poświęconych kulturze wielbarskiej i kulturze w okresie przesuwania się ludności w kierunku południowym - północnym - południowo-wschodnim i wschodnim - południowo-wschodnim i wschodnim. Wierczyński jest współautorem prac poświęconych kulturze wielbarskiej i kulturze w okresie przesuwania się ludności w kierunku południowym - północnym - południowo-wschodnim i wschodnim - południowo-wschodnim i wschodnim.

W obszarze badań obszarów pod T. Farnasz - dr J. Dylak - Instytut Archeologii UJ w Krakowie współ autor prac poświęconych kulturze wielbarskiej i kulturze w okresie przesuwania się ludności w kierunku południowym - północnym - południowo-wschodnim i wschodnim - południowo-wschodnim i wschodnim. Dylak jest współautorem prac poświęconych kulturze wielbarskiej i kulturze w okresie przesuwania się ludności w kierunku południowym - północnym - południowo-wschodnim i wschodnim - południowo-wschodnim i wschodnim.

Dr J. Piel - Instytut Archeologii UJ w Krakowie współ autor prac poświęconych kulturze wielbarskiej i kulturze w okresie przesuwania się ludności w kierunku południowym - północnym - południowo-wschodnim i wschodnim - południowo-wschodnim i wschodnim. Piel jest współautorem prac poświęconych kulturze wielbarskiej i kulturze w okresie przesuwania się ludności w kierunku południowym - północnym - południowo-wschodnim i wschodnim - południowo-wschodnim i wschodnim.

Dr J. Dylak - Instytut Archeologii UJ w Krakowie współ autor prac poświęconych kulturze wielbarskiej i kulturze w okresie przesuwania się ludności w kierunku południowym - północnym - południowo-wschodnim i wschodnim - południowo-wschodnim i wschodnim. Dylak jest współautorem prac poświęconych kulturze wielbarskiej i kulturze w okresie przesuwania się ludności w kierunku południowym - północnym - południowo-wschodnim i wschodnim - południowo-wschodnim i wschodnim.

Stefan Dylak

KONFERENCJA „KULTURA WIELBARSKA W MŁODSZYM OKRESIE RZYMSKIM – LUBLIN 1987”

Wzrost w ciągu ostatniego dziesięciolecia zainteresowania problematyką związaną z kulturą wielbarską znajduje uzasadnienie w przyroście bazy źródłowej i coraz większych możliwościach jej interpretacji. Uporządkowana została stratyfikacja materiałów tej kultury, przeprowadzono szczegółową analizę wielu kategorii źródeł i zjawisk oraz przyjęto zdecydowane stanowisko co do obecności elementu gockiego w tworzeniu kultury wielbarskiej (KW). Najbardziej interesujący fragment jej dziejów przypadł na młodszy okres rzymski i wczesny okres wędrowek ludów, kiedy to w trakcie przesuwania się ludności KW na południowy wschód zajęła ona Mazowsze, Podlasie, zachodnie Polesie i Wyżynę Lubelską, zachodnią część Wołynia, sięgając zachodniego Podola. Dokonują się wtedy w jej obrębie istotne zmiany, dotyczące zarówno kultury materialnej, jak i na

przykład obrządku pogrzebowego. Wędrowka ta miała również ogromne znaczenie dla przemian kulturowych w Europie południowo-wschodniej.

Biorąc pod uwagę okres, który upłynął od programowej dla badań KW Konferencji w Słupsku¹, przedzielony Sympozjami z cyklu „Peregrinatio Gothica” w Białych Błotach, poświęconego grupie masłomęckiej i zachodniej strefie osadnictwa kultury czerniachowskiej w Lublinie i ceramice tej kultury w Malborku², które w nieco innym, znacznie szerszym aspekcie traktowały interesującą nas problematykę, stwierdzono potrzebę podsumowania stanu realizacji postulatów badawczych ze spotkania słupskiego i konfrontacji nowych doświadczeń związanych z badaniami zagadnień KW³.

W dniach 14-18 września 1987 r. Katedra Archeologii Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie zorganizowała Konferencję na temat „Kultura Wielbarska w młodszy okresie rzymskim”. Wzięło w niej udział 89 archeologów zajmujących się okresem rzymskim, z czego 56 reprezentowało ośrodki i instytucje krajowe a 17 zagraniczne: ZSRR – 12, NRD – 2, Dania – 2, Szwajcaria – 1. Pierwszego dnia obrady odbywały się w Auli UMCS; 16 września sesja wyjazdowa gościła w Hrubieszowskim Domu Kultury; pozostałe posiedzenia zorganizowano w Muzeum Lubelskim na Zamku w Lublinie. Wysłuchano łącznie 49 referatów⁴, które reprezentowały następujące grupy tematyczne: 1 – zagadnienia ogólne, omawiające KW na szerokim tle historycznym, 2 – problematykę KW w poszczególnych jej prowincjach, jak również pojedynczych stanowisk, 3 – opracowania poszczególnych kategorii zabytków KW, 4 – kontakty KW z innymi ugrupowaniami kulturowymi, 5 – problematykę grupy masłomęckiej. Zarejestrowano na taśmie magnetofonowej ponad 6 godzin dyskusji. Do teki redakcyjnej materiałów z Konferencji wpłynęły cztery teksty, z przyczyn niezależnych nie wygłoszone w trakcie jej trwania: kand. nauk B. V. Magomedov (Kijów) – „Velbarskie elementy v černjachovskich pamjatnikach Južno Pobużja”; dr W. Kozak-Zychman (Lublin) – „Struktura biologiczna ludności grupy masłomęckiej”; dr A. Kokowski (Lublin) – „Pierwszy miecz z terytorium kultury wielbarskiej”; mgr T. Mazurek (Włodawa) – „Cmentarzisko grupy masłomęckiej w Gródku na Bugiem, stan. 1C (badania w latach 1984-1985)”.

Pierwszą grupę tematyczną poprzedziły wystąpienia Prorektora UMCS prof. dr. hab. Zygmunta Mańkowskiego, który powitał zebranych, Kierownika Katedry Archeologii UMCS doc. dr. Jana Gurby, prezentującego założenia programowe Konferencji i prof. dr. hab. Tadeusza Malinowskiego (Słupsk), który podzielił się refleksjami zawierającymi omówienie kierunków rozwoju badań nad KW w ostatnich latach – „Między Słupskiem a Lublinem”.

Dr A. Kokowski (Lublin) wygłosił referat wstępny „Kultura wielbarska w młodszy okresie rzymskim – zarys problematyki” wskazując na udokumentowaną co najmniej dwuchsetletnią historię jej poznawania, zaprezentował próbę periodyzacji historii badań oraz dorobek poszczególnych okresów i najistotniejsze problemy oczekujące rozwiązania. Prof. dr. hab. K. Godłowski (Kraków) omówił nowe ujęcie „Chronologii kultury wielbarskiej w młodszy i późnym okresie rzymskim”, w którym na szczególną uwagę zasługiwały zmodyfikowane pojęcia faz C3 i D. Dr E. Mazurkiewicz-Woźniak (Lublin) określiła „Współczesne tendencje i kierunki w badaniach historii starożytnej pierwszych wieków naszej ery”, prezentując szczególnie dyskutowane pojęcie „kryzysu

¹ Materiały z Konferencji zredagował T. Malinowski, *Problemy kultury wielbarskiej*, Słupsk 1981.

² „Archaeologia Baltica – Peregrinatio Gothica”, t. 7:1986 (1984-1985), pod redakcją J. Kmiecńskiego; *Zachodnia strefa osadnictwa kultury czerniachowskiej*, Lublin 1986, pod redakcją J. Gurby; J. Andrzejowski, A. Bitner-Wróblewska, W. Nowakowski, *Seminarium „Ceramika Kultury Wielbarskiej, problemy typologii i chronologii w świetle analizy zespołów zwartych”*. Malbork – Gdańsk 25-26 listopada 1985 r., APolski, t. 32:1987, z. 1, s. 239-241.

³ A. Kokowski, *Wprowadzenie do problematyki kultury wielbarskiej w młodszy okresie rzymskim*, „Archeologiczne Listy”, nr 1:1986.

⁴ Streszczenia części referatów ukazały się pod redakcją J. Gurby, *Kultura wielbarska w młodszy okresie rzymskim, streszczenia referatów*, Lublin 1987.

ekonomicznego” Imperium. Mgr A. Bursche (Warszawa) w referacie „Kontakty Cesarstwa z ludnością kultury wielbarskiej w III i IV w. w świetle źródeł numizmatycznych” przeanalizował czynniki powodujące napływ monet na obszar rozprzestrzenienia tej kultury oraz ich podłoże historyczne.

Referenci drugiej grupy tematycznej omawiali zagadnienia KW na znacznie mniejszych obszarach. Dr T. Grabarczyk (Łódź) zaprezentował dzieje kultury wielbarskiej na obszarze Borów Tucholskich. Mgr A. Bursche (Warszawa) w referacie „Kultura wielbarska na wschód od dolnej Wisły” przedstawił między innymi interesującą propozycję badania zmienności siły osadnictwa w poszczególnych fazach okresu rzymskiego. Mgr M. Pietrzak (Gdańsk) zestawił i uporządkował wiadomości na temat cmentarzysk z Pruszcza Gdańskiego, na których wystąpiły materiały z młodszego okresu rzymskiego. Dr F. Rożnowski (Słupsk) zajął się „Problemem zaludnienia Pomorza w okresie rzymskim”, prezentując bardzo interesujące propozycje wyliczenia liczebności grup ludzkich na tym obszarze. Prof. dr hab. J. Okulicz-Kozaryn (Warszawa) omówił problematykę badań interesującego cmentarzyska KW w Weklicach w woj. Elbląg. Rozważania dotyczące Pomorza zamknął referat mgr D. Rudnickiej (Gdańsk) – „Skarb z Łubian koło Kościerzyny”, prezentujący unikatowy zespół przedmiotów, składający się z kilkuset: fibul, sprzączek, okazów broni i fragmentów naczyń brązowych, pochodzących najprawdopodobniej z rabunku grobów na cmentarzyskach kultury przeworskiej. Mgr I. Tomaszewska (Warszawa) przedstawiła wyniki badań na cmentarzysku KW w Kołozębni, stanowiącym przykład kontynuowania grzebania na obiekcie kultury przeworskiej. Zagadnienia osadnictwa kultury wielbarskiej na Lubelszczyźnie zreferował dr A. Kokowski (Lublin), zwracając przede wszystkim uwagę na rozbieżność chronologiczną w zajęciu wschodniej i zachodniej części regionu. Tekst ten uzupełniały opracowania mgr. A. Bronickiego (Chełm) i mgr. S. Gołuba (Chełm), dotyczące materiałów KW ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Chełmie, oraz komunikat mgr. A. Urbańskiego (Zamość) o „Najdalej na południe Polski wysuniętym stanowisku kultury wielbarskiej”. Problematyka osadnictwa omawianej kultury na Wołyniu zawarta została w referacie kand. nauk D. N. Kozaka (Kijów), a nowe stanowiska KW znad górnego Bohu zestawił kand. nauk P. I. Chavljuk (Winnica). Interesujące uzupełnienie tej części obrad stanowiło omówienie osady KW z Romosza w obwodzie lwowskim, dokonane przez dr. nauk V. V. Kropotkina (Moskwa).

Trzecią grupę referatów otworzyło przedstawienie opracowania mgr M. Tuszyńskiej (Gdańsk) „O zapinkach z karbowanym kabląkiem w obrębie kultury wielbarskiej”, w którego podsumowaniu autorka zaproponowała datowanie tych zabytków na fazę C3. Mgr R. Wołagiewicz (Szczecin) zaprezentował kolejny etap swych badań nad ceramiką kultury wielbarskiej, tym razem przy zastosowaniu trzech wzajemnie uzupełniających się metod: korelacji typów naczyń z wyznacznikami chronologicznymi, metody korelacji typów między sobą i rozprzestrzeniania się typów w odniesieniu do zmian obszarów zajętych przez KW, weryfikował poprawność datowania grup naczyń wyróżnionych przez R. Schindlera. Dr A. Kokowski (Lublin) podzielił się swymi uwagami na temat genezy ceramiki wykonanej na kole w zespołach KW. Doc. dr hab. M. Tempelmann-Mączyńska (Zürich) omówiła „Strój kobiecy kultury wielbarskiej i jego powiązania z sąsiednimi obszarami”, wskazując na rytmikę jego przemian i elementy mogące mieć genezę na obszarach innych kultur. „Powiązania kultury wielbarskiej z sąsiednimi obszarami w świetle analizy metalowych części pasa” były przedmiotem referatu dr R. Madydy-Legutko (Kraków), a „Uzbrojenie kultury wielbarskiej” omówione zostało przez dr. P. Kaczanowskiego (Kraków) i mgr. J. Zaborowskiego (Warszawa). Zwrócono tutaj uwagę na unikatowość tej kategorii znalezisk, okoliczności odkryć okazów broni, nie znajdowanych (jak w innych kulturach) w grobach, jak i na występujące na nich wyobrażenia. I. A. Bażan (Leningrad) i kand. nauk O. A. Gej (Moskwa) w swym wystąpieniu pt. „Chronologia mogił'nika Brest-Trišin i ewolucja pogrzebal'nogo obrządku” przedstawili, jako jedyne w tej grupie referatów, opracowanie dotyczące obrządku pogrzebowego.

Najobszerniejsza treściowo była czwarta grupa referatów. Mgr J. Andrzejowski (Warszawa) omówił „Zagadnienie ciągłości użytkowania cmentarzysk we wschodniej strefie kultury przeworskiej”, a mgr J. Bednarczyk w referacie „Elementy wielbarskie w kulturze przeworskiej Kujaw” w sposób nad wyraz przekonywający udokumentował bariery uniemożliwiające przenikanie do

tego regionu KW. Dr A. Leube (Berlin) referował „Charakter und Intensität kulturgeschichtlicher Beziehungen zwischen dem westlichen Odergebiet und Pomorze im 3.-4. Jh.u.z.”, a dr H. Stange (Schwerin) przedstawił „Die Stellung des Bestattungsplatzes der Stufen B2-C1 von Plöwen, Kr. Pasewalk, an der Peripheries von Wielbark-und Przeworsk-Kultur”. Doc. dr hab. G. Domański (Wrocław) scharakteryzował powiązania kultury luboszyckiej i wielbarskiej. Bliskie sąsiedztwo tych kultur pozwoliło na różnorodne kontakty, widoczne w ceramice oraz elementach stroju i obrządku pogrzebowym. Mgr A. Bitner-Wróblewska (Warszawa) przeanalizowała elementy bałtyjskie zarejestrowane w kulturze wielbarskiej, natomiast odwrotna relacja była przedmiotem referatu dr. W. Nowakowskiego (Warszawa). Oba wystąpienia po raz pierwszy w historiografii przedmiotu pozwoliły unaocznic rozmiary i rangę kontaktów pomiędzy tymi grupami.

Omawianie niezwykle interesujących zagadnień stosunków kulturowych we wschodniej Europie zapoczątkował referat kand. nauk K. V. Kasparovej (Leningrad) „Konec zarubineckoj kultury i pojavlenie vel'barskoj v Belorussi i na Ukraine”. Dr I. S. Vinokur (Kamieniec Podolski) porównał „Vel'barskie elementy i černjachovskie drevnosti lesostepi Ukrainy II-V v. v.n.e.”, apelując do umiarkowanego traktowania udziału KW w przemianach kulturowych wschodniej Europy, jego zdaniem nie mających dużego znaczenia. Kand. nauk R. V. Terpilovskij (Kijów) odniósł się negatywnie do kwestii możliwości udziału KW w powstaniu kultury kijowskiej. Uznał on, że obie kultury mogły spotkać się co najwyżej w trakcie próby najazdu ludności pierwszej z nich. Interesującą próbę interpretacji kulturowej materiałów osadowych ze strefy pogranicza KW i kultury czerniachowskiej przedstawił w referacie „Poselenie Lepesovka: Vel'bark ili Černjachov” dr M. B. Ščukin (Leningrad). Wskazał on na potencjalnie możliwy udział wielu elementów z różnych stref kulturowych ówczesnej Europy, przy dominacji wielbarskich, w odniesieniu do ceramiki wykonanej w ręku. Kand. nauk I. Gereta (Tarnopol) zaprezentował „Mogil'nik černjachovskoj kultury v Černelevi Rus'komu”, jako przykład udziału elementów kultury wielbarskiej na typowym jego zdaniem obiekcie cmentarnym kultury czerniachowskiej. Niezwykle interesującą problematykę zawierał referat dr. E. V. Machno (Kijów) i M. I. Sikorskiego (Perejasław Chmielnicki) pt. „Mogil'nik černjachovskoj kultury u s. Sosnovy, Perejaslav-Chmel'nickogo r-na, kievskoj oblasti”. Na plan pierwszy należy wysunąć tutaj prezentację niekonwencjonalnej metody wykopaliskowej, sposobu dokumentowania badań i rozległe, po raz pierwszy tak szerokie udokumentowanie problemu pochówków ciałaopalnych z symboliczną liczbą kości⁵. Ostatnim akcentem omawianej grupy wystąpień były refleksje mgr. J. Martensa (Aarhus) na temat badań osad okresu rzymskiego.

Referaty poświęcone problematyce grupy masłomeckiej dotyczyły jej chronologii — dr A. Kokowski (Lublin) — i uwarunkowań środowiskowych jej osadnictwa — mgr J. Nogaj (Lublin). O obrządku pogrzebowym na cmentarzysku w Masłomęczu w świetle badań antropologiczno-archeologicznych traktował referat mgr B. Rutkowskiej (Lublin), zwracający uwagę rozbudowanym zastosowaniem badań statystycznych. „Uwagi o obrządku pogrzebowym grupy masłomeckiej” zaprezentował prof. dr hab. T. Malinowski (Słupsk), podkreślając potrzebę badań interdyscyplinarnych tego zagadnienia oraz wskazując na duże możliwości tłumaczenia zjawiska pochówków cząstkowych, np. opierając się na sagach islandzkich. Wyniki badań kompleksu osadniczego grupy masłomeckiej z Hrubieszowa-Podgórze zaprezentowała mgr E. Banasiewicz (Zamość). Problematykę badań metalurgicznych wyrobów grupy masłomeckiej referował R. Zieleń (Lublin), wskazując na istotne różnice — najpewniej celowe — w kompozycji stopów używanych dla poszczególnych kategorii, ale również i części zabytków. Mgr. A. Dudzik (Lublin) demonstrowała wyniki wstępne „Określenia antygenów grupowych OAB na podstawie materiałów antropologicznych grupy masłomeckiej”, a dr A. Nadachowski (Kraków) i mgr T. Wolsan

⁵ Omówienie poglądów na ten temat zawarto w recenzji A. Kokowskiego pracy: E. A. Symonovič, N. M. Kravčenko, *Pogrebal'nye obrjady plemen černjachovskoj kultury*, „Archeologija SSSR, svod archeologičeskich istočnikov, nr D1-22, Moskva 1983, APolski, t. 31: 1986, z. 2, s. 447-456.

(Kraków) omówili „Wyniki analiz kości zwierzęcych ze stanowisk grupy masłomeckiej”, podkreślając znaczenie występowania pochówków zwierząt domowych, jak i dzikich, dla rekonstrukcji gospodarki i wierzeń ludności tej grupy.

Podsumowania pięciodniowych obrad dokonał mgr R. Wołągiewicz (Szczecin). Podkreślił on wydatne poszerzenie kręgu badaczy, którzy zajęli się problematyką KW, porównując liczbę 15 referatów wygłoszonych w 1979 r. na Konferencji w Słupsku z 67 zgłoszonymi, a 49 wygłoszonymi w Lublinie. Podkreślił ożywioną dyskusję, jaka towarzyszyła wielu problemom, szczególnie dotyczącym ekspansji KW, potencjału demograficznego i roli ludności KW w kształtowaniu się kultury czerniachowskiej. Stwierdził też, że w dyskusji uczestnicy byli raczej bliżsi sformułowania tych problemów niż ich rozwiązania. Mówca zaapelował o przezwyciężenie zjawiska przeceniania dynamiki kulturowej KW tam, gdzie dostrzec można zaledwie jej elementy. Wskazał też na dysproporcję źródeł z przewagą przebadanych cmentarzysk na zachód i osad na wschód od Bugu, co stwarza odmienne w obrębie tej samej kultury możliwości badawcze. Kończąc podziękował uczestnikom i organizatorom Konferencji wyrażając przekonanie o co najmniej etapowym znaczeniu tego przedsięwzięcia dla badań nad KW.

Kilka zdań należy poświęcić omówieniu bardzo rozległej dyskusji. Nieomal każdy z referatów inspirował dodatkowe refleksje i uwagi. Najwięcej emocji towarzyszyło jednak problemom zaprezentowanym przez dr E. Mazurkiewicz-Woźniak, dr F. Rożnowskiego, dr. n. I. S. Vinokura i szeroko rozumianej problematyce obrządku pogrzebowego. Należy tutaj wymienić bardzo obszerny głos, poparty szczegółową dokumentacją, mgr. J. Bednarczyka, dotyczący szczególnej formy obrządku obserwowanej na cmentarzyskach kujawskich.

Konferencji towarzyszyło kilka imprez. Jej uczestnicy mieli do wyboru dwie trasy objazdu naukowego: Lublin – Stołpie – Chełm – Hrubieszów – Zamość – Lublin oraz podobną z wariantem obejmującym objazd stanowisk grupy masłomeckiej w Gródku nad Bugiem, Ślipczu i Kosmowie. Z okazji Konferencji w salach Muzeum Lubelskiego w Lublinie zorganizowano wystawę monograficzną „Grupa masłomecka w okresie rzymskim”. Prezentowała ona najwartościowsze i najistotniejsze dla interpretacji tego zjawiska materiały, uzyskane w trakcie dziesięciu sezonów wykopaliskowych w Kotlinie Hrubieszowskiej, na tle synchronicznych materiałów kultury przeworskiej i wielbarskiej z Lubelszczyzny. Wystawę „Archeologia Kotliny Hrubieszowskiej” eksponowano w sali wystaw czasowych Muzeum Regionalnego im S. Staszica w Hrubieszowie.

Sponsorami Konferencji byli: Uniwersytet im. M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Komenda Rejonowa Straży Pożarnych w Hrubieszowie, Związek Ochotniczych Straży Pożarnych w Hrubieszowie, Towarzystwo Regionalne Hrubieszowskie w Hrubieszowie Wydział Kultury i Sztuki Urzędu Miasta w Hrubieszowie oraz Muzeum Lubelskie. Materiały pokonferencyjne drukowane w oficynie wydawniczej UMCS wydane zostaną z funduszy UMCS, koordynowanego przez Uniwersytet Jagielloński programu resortowego RP-III-35, Komendy Rejonowej Straży Pożarnych w Hrubieszowie, Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu. Wszystkim, którzy wspomagali nas finansowo i organizacyjnie, niniejszym w imieniu Koleżanek i Kolegów z Katedry Archeologii UMCS serdecznie dziękuję.

Andrzej Kokowski